

BÁCS-KISKUN
M E G Y E I
ÖNKORMÁNYZAT

LEVÉLTÁRA

Készült: 200 példányban

Felelős kiadó:
Dr. Tóth Ágnes levéltárigazgató

Nyomdai munkálatok:
Adria Print Kft. Kecskemét

KIÁLLÍTÁS- VEZETŐ

I. Levéltári Nap keretében megrendezett
50 éves a Megyei Levéltár
című kiállításához

Megtekinthető:
2000. november 6-tól - 2001. június 30-ig

A kiállítást rendezte és a katalógust összeállította:
Apró Erzsébet

Művészeti rendező:
Varga Judit

A kiállított fotóreprodukciókat
Kiss András
készítette

A rendezvény
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,

a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés,
Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata
és az
Adria Print Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft.
anyagi támogatásával jött létre.

Kecskemét, 2000

Bevezető

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára a millennium évében ötvenéves. A jeles évfordulók emlékezésre köteleznek, lehetőség ez a számvetésre, a szerény ünneplésre. Mindezzel együtt szakmai feladataink, eredményeink, önmagunk bemutatására alkalmasnak láttuk a Levéltári Nap szerves részeként e kamarakiállítás megrendezését, melynek keretében válogatást mutatunk be levéltárunk működésének elmúlt 50 évéből és az őrzetében lévő levéltárak anyagából. Ennek megfelelően maga a kiállítás is alapvetően két részből áll. Az elsőben az intézmény alakulásától napjainkig mutatunk be egy-egy fordulatot, jelentős eseményt rögzítő iratot. A kiállítás második részében az itt őrzött iratokból (ma ez 9221 ífm) válogattunk, melyekből néhányat eredetiben, többségükről állományvédelmi, illetve technikai okokból csak másolatot állítottunk ki.

A Minisztertanács 1949. december 3-i ülésén az országot 19 megyére osztotta. 1950. február 1-jével Bács-Bodrog megyéből és Dél-Pest megyéből Bács-Kiskun megye elnevezéssel új törvényhatóság alakult. A megye székhelye Kecskemét lett. Baja mint megyei székhely megszűnt. Az új megye nem csak jogilag, de közigazgatási értelemben is megkezdte működését 1950. február 1-jén, a közigazgatás folyamatosságának zavartalansága miatt csak fokozatosan történt meg a régi hivatalok fűszárolása és az újak kialakítása. Kecskeméten a városháza kistanácsstermében 1950. február 1-jén tartották meg Bács-Kiskun megye első megyei tisztitervezését, melyen jelen voltak a közigazgatási kar vezetői, a főispán, alispán, megyei főjegyző, ügyosztályok vezetői, a tisztí főorvos, árvaszéki elnök, számvevőségi főnök, a főlevéltáros, dr. Leidecker Jenő személyében, továbbá a jegyzők, polgármesterek, a járási főjegyzők, hivatalvezetők. A megyei tanács és végrehajtó bizottsága 1950. június 15-én alakult meg.

Bács-Bodrog megye közigazgatási élete 1945 januárjában indult újra. A „Csonka Bácska” alispáni hivatala Baján nyert elhelyezést. Az 1950-es közigazgatási változással Bács-Bodrog megye megszűnt, levéltára Bajáról 1950. január 28-án került Kecskemétre, a városháza második emeletére, amit már májusban a Tatai u. 1. sz. épületbe költöztettek, de már szeptemberben visszakerült a városházára és az alagsorban kapott végleges elhelyezést. Levéltári anyaga a II. világháború alatt nagymértékben károsodott. Egy 1950. augusztus 31-én készült ismertetésből kiderül, hogy Bács-Bodrog megye levéltári anyaga Zomborban maradt és ott – hallomás szerint – a háborús

események következtében megsemmisült. Ez valószínűleg főleg az 1941-1944-ig keletkezett anyagra vonatkozott, mert a későbbi idők folyamán kiderült, hogy Jugoszláviában a Vajdasági Levéltárban őrzik iratait, melyet levéltárosaink a 70-es években kutattak is. Az említett levéltár 1977-es fondjegyzéke szerint 1699-1918-ig 428 ifm-t őriz.

Pest megye levéltára is már 1950. májusában leszállította a Dél-Pest megyei községek levéltári anyagát Kecskemétre – ekkor az iratok mennyisége meghaladta a 200 folyómétert, a legrégebbi iratok a XVIII. sz. végével kezdődtek.

A megyei igazgatás megszervezésével egyidejűleg 1950. február 1-jén indult meg a levéltári szervező- és gyűjtőmunka is, melynek eredményeként 1951 végére a levéltár felállítása befejeződött. A levéltárvezető első feladatai között volt a városi és járási tanácsok felállítása folytán a levéltárakban és irattárakban előállott változásokat felmérni. Már 1951 áprilisában a megye területén megindult a felsőbb szervek által elrendelt általános irattári selejtezés is, melynek ellenőrzése komoly feladatot jelentett az itt dolgozóknak. Az alakulást és a további fejlődést lényegesen meghatározta és még ma is meghatározza az a körülmény, hogy az induláskor nem a megyeháza épületében, a megye teljes levéltári anyagára építve indult a munka, mint sok más levéltár esetében. Mégis, Kecskeméten a városháza épületében a város levéltárának a megyei levéltár kezelésébe kerülésével, az intézmény elhelyezése is megoldottnak látszott. 1964-ig csak a városháza épületében működött az intézmény, ekkor megkapta a Klapka u. 13-15. lévő volt FÜSZÉRT-raktár épületét, ahol 1993-ig, az épület lebontásáig működött. Az itt őrzött anyaggal együtt ideiglenesen az Izsáki úti Erzsébet laktanyába költözött, ahonnan 1995-ben, az új épület átadásakor költözött vissza. Az új épület mellett megmaradtak a városházi raktárak és a kutatóterem is. A kiállított iratokból kiderül és fényképeken is megtekinthetők hol vannak a levéltár épületei.

Az intézmény nevének változásai is nyomon követhetők a kiállított iratokon: Bács-Kiskun Megye Levéltára néven indult működése. Első iktatókönyvét, nyilvántartásait 1950. február 1-jével kezdte vezetni. A levéltárak államosítása után Kecskemét Város Levéltárával egyesült (1950) és Bács-Kiskun Megyei Közlevéltár, 1952-től Kecskeméti Állami Levéltár lett. Megyei levéltári részleg Kiskunfélegyházán 1953-tól, Kiskunhalason 1987-től működik.

A Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya a 2045/1967. számú kormányhatározat értelmében a levéltárat 1968. január 1-jei

hatállyal a Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága kezelésébe adta át. Az önkormányzati törvény életbelépését követően pedig 1992. január 1-jével önálló költségvetési szervként – alapító határozatának elfogadásával 1992. július 26-tól – Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára néven működik.

A levéltár első Szervezeti és Működési Szabályzata 1953. január 1-jén lépett életbe.

A dolgozók létszáma a kezdeti 4-ről 27-re nőtt az 50 év alatt, de mintegy 140 ember dolgozott hosszabb-rövidebb ideig a levéltárban.

A megyei levéltár 1954. március 14-ei nyitással rendezte első önálló kiállítását az 1848/49-es szabadságharc eseményeiről, melyet még sok kiállítás követett, de kiállítótér és eszköz híján, leginkább a Katona József Könyvtárral, a Katona József és az Arany János múzeumokkal közösen rendezett kiállításokat. Újból önálló kiállítás, de már csak ún. kamarakiállítás rendezésére itt, az új épületben került sor 1998-ban, most is éppen a 48-as szabadságharcról, annak 150 éves évfordulója kapcsán.

Levéltárunk anyagának 1950 előtti gerincét az egykori törvényhatósági jogú városok: Baja és Kecskemét, a megyei városok: Kalocsa, Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas, valamint a volt mezővárosok és községek iratai alkotják. Nem várostörténeti kiállítást mutatunk be, hanem a Levéltári Nap közigazgatási témaköréhez kapcsolódva az egyes városok alakulását, jellegének változását bemutató néhány dokumentumot, valamint az egyes városok levéltárainak kialakításáról, azokról való gondoskodás mikéntjéről, a levéltárak elhelyezésére vonatkozó követelményekről, levéltárnokok megválasztásáról stb. válogattunk iratokat.

Levéltárunk értékes feudális kori irataiból is kiállítottunk egy-egy féltve őrzött, több kiadványunkban is említett dokumentumot: a kecskeméti ötvös céh latin nyelvű szabályzatát 1557-ből, mely későbbi, magyar nyelvű fordításban is őrizetünkben van, török kori oklevelet 1629-ből, Kiskunhalas város első jegyzőkönyvét 1723-ből, Kiskunfélegyházán őrzött legkorábbi eredeti iratot 1735-ből, illetve újratelepítését engedélyező iratot 1743-ból, Baja vámszedési jogát biztosító eredeti oklevelet 1830-ból, de a legújabb kori iratokból is láthatunk néhányat, melyből kettőt emelnék ki: az 1950-ben készült első megyei értekezlet jegyzőkönyvét, illetve Kecskemét város megyei városi cím elnyerése alkalmából tartott ünnepi tanácsülésének jegyzőkönyvét 1989-ből.

Kecskemét városként a XIV. századtól ismert (1368). Levéltárunkban őrzött legrégebbi irata a Szegedről áttelepült ötvösök 1557. évi céhszabályzata. Magyar nyelvű közigazgatása volt már 1590-től, de csak 1633-tól maradt fenn töredékes iratanyaga. Öszszefüggő gyűjteménye 1718-tól van. A városi levéltárat legkorábban a XVIII. század elején említik, elhelyezésére vonatkozó első adatot 1806-ban találjuk, amikor is a városháza mellé „levelestár” elnevezéssel külön helyiséget építettek. A levéltár rendezésére vonatkozólag az első adatunk 1826-ból származik, amikor a helytartótanács Kecskemét városi tanácsot a levéltár mielőbbi rendezésére utasította.

Kecskemét város tanácsa levéltárnoki állás szervezését ekkor nem engedélyezte, hanem Drégely István tanácsnokot bízta meg az iratok rendezésével. A munkát valójában Ferenczy Móric alkancellista végezte, aki 1828-ban tiszteletbeli levéltárnoka lett és volt a városnak 1843-ig, haláláig. Első rendes és állandó jelleggel kinevezett levéltáros Kalmár János volt, aki 1848-ban nyerte el a tisztséget. Hornyik János, a neves helytörténész, főjegyző, 1843-tól 1848-ig ideiglenes, 1855-től kinevezett levéltárnok 1861-ig, amikor a város főjegyzője lett. Megírta a Kecskemét város története oklevéltárral című könyvet, mely 1860-1866-ban jelent meg. Balla János 1861-től 1909-ig, nyugdíjazásáig, Szilády Károly 1909-től 1915-ig volt levéltáros, könyvtárigazgatói kinevezéséig, dr. Garzó József pedig 1915-től 1950. augusztus 25-én bekövetkezett haláláig töltötte be a tisztséget. Ő rendezte a levéltár első nagyszabású kiállítását 1934-ben, a Hírös Hét keretében. Dr. Szabó Ambrus városi főkönyvtárost bízta meg 1950. augusztusától a levéltár vezetésével, majd az időközben megalakult Levéltárak Országos Központja 1950. novemberében a városi levéltárnoki teendők ellátásával is dr. Leidecker Jenő megyei főlevéltárnokot bízta meg. Kecskemét város levéltára a levéltárak államosítása során, 1951. január 1-jével került a Bács-Kiskun Megyei Közlevéltárba. A II. világháború alatt a város levéltárát súlyos károsodás érte. A legértékesebb részeit, pl. a tanács 1590-es évektől vezetett jegyzőkönyveinek eredeti példányait, céhek iratait, mentési célból egy majorba, Koháriszentlőrincre menekítették, ahol minden biztonnal elégett. Az ezzel kapcsolatos iratokat *Forrásközlmények* sorozatunkban *A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei I-II.* kötetében 1996-1998-ban tettük közzé.

Baja már a középkortól jelentős dunai átkelőhely, 1696-tól kiváltságos mezőváros, 1873-tól törvényhatósági jogú város, 1950-től pedig járási jogú város volt. Jegyzőkönyvei 1724-től, iratai 1850-től maradtak meg. Már 1840-ben irategyüttese tűz miatt károsodott. Le-

véltárának rendezését 1832-ben kezdték meg. 1846-ban választották meg az első levéltárnokát Mikosevits Alajos személyében. Az ötéves történettudományi tervvel kapcsolatban a Levéltárak Országos Főfelügyelője ismertetőt kért, többek között, a bajai levéltár 1850-1918. évi anyagáról is, melyről 1950. júliusában dr. Takáts Endre Baja város levéltárosa számolt be. Megállapította, hogy a levéltári anyag 1921-1943-ig sok kárt szenvedett szakavatott kezelés hiányában, a többször végrehajtott selejtezés miatt, a II. világháború alatt pedig az anyag 40 %-a ment tönkre. Baja város levéltára az államosításkor Pécsre került, ahonnan 1967-ben szállították Kecskemétre.

Kalocsa már Szent István korában érseki székhely volt, de a hódoltság alatt teljesen elpusztult. Az 1686 után újjátelepült város iratai sem maradtak meg. 1872-től nagyközség, 1921 óta rendezett tanácsú, 1929-től megyei, 1950-től járási jogú város volt. Összefüggő iratai csak 1880-tól találhatók levéltárunkban.

Kiskunfélegyháza a hódoltság alatt teljesen elnéptelenedett, és csak 1743-ban települt újra. 1753-tól 1876-ig a kiskun kapitány székhelye volt. 1774-ben kapta mezővárosi rangját. 1872-től rendezett tanácsú város, 1929-től megyei, 1950-től járási jogú város volt. Levéltára az újjátelepüléstől maradt ránk, csak az 1885-ben végzett nagymértékű és szakszerűtlen selejtezés következtében károsodott. A levéltár rendezéséről már 1861-től találunk adatokat. Honthy László levéltárnoknak nagy szerepe volt az iratok rendezésében. Amikor 1901-ben Nagy Ferencz László volt a városi levéltárnok az intézmény az ún. „Kisvárosháza” épületébe, a „Bazárépület”-be költözött. A mai helyére a városháza felépítése (1912) után került. 1949-ben a városi levéltár anyaga Pál Kálmán múzeumőr felügyelete alatt állt.

Kiskunhalas város a török hódoltság alatt is jelentős település volt. 1753-ig a Kiskunság központja. 1872-től rendezett tanácsú város, 1950-től járási jogú város volt. Levéltárában kiemelkedő értéket képvisel a feudális kori tanácsi irategyüttes, legkorábbi irata 1696-ból való. A „Városházában Archivum” kialakításáról 1761-ben találunk adatokat. Iratait Toót János városi aljegyző rendezte 1796 és 1808 között. Levéltára a II. világháború alatt súlyos károkat szenvedett, a polgári kori közgyűlési jegyzőkönyvei megsemmisültek. Kiskunhalas város monográfiája, Nagy Szeder István helytörténetírótól maradt ránk.

Az egykori mezővárosok, mai községek közül is néhány nagyon gazdag levéltári anyagot őriz. Pl. Dunapataj iratai a XVII. századig nyúlnak vissza, a tanácsi iratok 1674-től, az egykori mezőváros bírájának iratai 1668-tól vannak őrizetünkben. Az úriszékek iratait

